

JAN KŘIPAČ / 14. 11. 2016

Já, spravedlnost

V roce 1967 zakončil Zbyněk Brynych svou volnou trilogii o nacismu snímkem *Já, spravedlnost*, který je zejména po vizuální stránce příkladem vrcholícího filmového modernismu šedesátých let.

Stejně jako v předchozích dvou případech, stala se i nyní východiskem k zfilmování literární předloha. Na rozdíl od *Transportu z ráje*, natočeného podle povídky Arnošta Lustiga, a snímku *A pátý jezdec je Strach*, jenž byl adaptací novely Hany Bělohradské, byl tentokrát převeden do filmové podoby text staršího data. Román *Já, spravedlnost* spisovatele Miroslava Hanuše byl vydán v roce 1946 a Brynych ho podle svých slov četl přibližně o dva roky později – tedy v době, kdy již byl zaměstnancem Krátkého filmu Praha.

Záměr zfilmovat tuto předlohu však realizoval až v druhé polovině šedesátých let, kdy chtěl vědomě navázat na oba předchozí filmy s válečnou tematikou. Ke spolupráci na scénáři přizval Miloše Macourka, jehož smysl pro skloubení reality s fantastikou, který se projevil ve filmech jako *Muž z prvního století* či *Kdo chce zabít Jessii?*, se zdál být vhodný pro zpracování smyšleného příběhu, vycházejícího ovšem z historických základů.

Miroslav Hanuš svůj román totiž vystavěl okolo fiktivní zápletky, podle níž strůjce nacistické ideologie Adolf Hitler nezemřel, ale žije v utajené internaci pod dohledem svých bývalých spolupracovníků. Zatímco v Norimberku probíhá mezinárodní vojenský tribunál, skupina nacistů se pokouší v soukromém sanatoriu zinscenovat s Hitlerem vlastní proces. Jeho stěžejním aktérem se má stát český lékař Josef Heřman, který byl pro svou podobu s Hitlerovým osobním ošetřovatelem unesen z Prahy, aby nad führerem vykonal definitivní rozsudek.

Na tomto půdorysu rozehrává Brynych jemné psychologické drama o vzdorování moci, plíživé indoktrinaci ideologií a hranicích, za nimiž již snaha o spravedlnost přechází v osobní mstu. Postava Heřmana v něm představuje – s jasným poukazem na čapkovskou tradici – humanistický postoj, který navzdory sílícímu politickému tlaku nepodléhá pasivitě, ale vzchopí se k činu, za nějž neodmítá nést plnou odpovědnost. V tomto smyslu navazuje *Já, spravedlnost* na předchozí díly trilogie, jež otázku cti a osobní integrity člověka tváří v tvář politickému teroru zobrazovaly na postavách s odlišnými životními osudy.

Svorníkem všech tří filmů je rovněž výrazný vizuální styl. I když Brynych opět spolupracoval s jiným kameramanem (Jana Čuříka a Jana Kališe tentokrát vystřídal Josef Vaniš), atmosféru krutosti, duševního vypjetí a celkově „doby vymknuté z kloubů“ vyjádřil pomocí vyhraněné stylizace – prudkých švenků, nesouměrných kompozic a nástřihů na makrodetaily tváří, v nichž vyniká sebemenší záchvěv nervů. Herec Karel Höger, který vytvořil postavu doktora Heřmana, toto Brynychovo pojetí trefně označil za „vivisekci kamerou“ a dodal: „Hraji nenalíčen a kamera nelítostně – přímo krutě – snímá každou mikroskopickou vadu pleti, každý prohřešek proti kódu relativní dokonalosti fyzického zevnějšku, který kdysi maskér tak taktně kryl.“^[1]

Nejen herecká akce, ale i celkový prostor je rozložen na fragmenty a zhuštěn do nerealistických proporcí za použití teleobjektivu, jenž transfokuje zdálky na jednotlivé předměty a figury. Pro Brynychův styl se vžilo již v době uvedení trilogie označení „expresionistický“. Ve výsledku se tato technika blíží některým tendencím v západním filmovém modernismu – zejména Bergmanovým filmům. Zatímco však Bergmanova expresivita má kořeny v divadelní tvorbě, potažmo ve skandinávské tradici němého filmu, Brynychův expresionismus paradoxně čerpá ze skutečnosti samé. Za vyhocenými obrazy nacismu a jeho obětí leží snaha přiblížit se maximálně realitě, která se ovšem vymyká jakémukoli zdání přirozenosti. Proto se Brynychův styl hroutí do sebe, deformuje přirozený svět a vyhřezá do neobvyklých tvarů, připomínajících horečnatý sen.

Kritik Jan Žalman zhodnotil kdysi Brynychovu filmovou režii takto: „Tento styl, jehož určující hodnotou je expresivní napětí obrazu a v němž dominantní úlohu hraje atmosférický prvek, můžeme a nemusíme přijmout, ale to nikterak nevyvrací jeho objektivní estetickou kvalitu, nemluvě už o jeho emotivitě. V každém případě je to styl,

adekvátní Brynychovu nejvnitřnějším rozpoložení i tvůrčímu naturelu, jímž dokázal vyslovit to, co nevyslovil nikdo před ním, a jenž ho nejenom osobně přivedl k nejpozoruhodnějším výsledkům jeho dosavadní režijní kariéry, ale jenž výrazně obohatil stylovou paletu celé naší hrané tvorby.“^[2]

Film *Já, spravedlnost* uvede televizní kanál CS Film v úterý 15. 11. ve 20:00.

Já, spravedlnost (ČSSR 1967), režie: Zbyněk Brynych, scénář: Zbyněk Brynych, Miloš Macourek, kamera: Josef Vaniš, hudba: Jiří Sternwald, střih: Miroslav Hájek, zvuk: Ladislav Hausdorf, hrají: Karel Höger, Angelica Domröse, Jiří Vršťala, Fritz Diez, Jindřich Narenta, Karel Charvát a další. 85 min.

Poznámky:

^[1] Wenig, Jan, Film o spravedlnosti. *Kino 22*, 1967, č. 17 (24. 8.), s. 3.

^[2] Žalman, Jan, Já, Brynych... *Film a doba* 14, 1968, č. 7, s. 368.